

परामर्शनग्रन्थाः

१. अनुभवसूत्रम्- श्रीमायिदेवविरचितं विमर्शात्मकपरिष्करणम्, वि.डा. हे.च. पि. मल्लेदेवरु, प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु-१९८३
२. मुण्डकोपनिषत्- वीरशैवभाष्यम्, श्रीउमचगिशङ्करशास्त्रिकृतं संस्कृत मूलसहितम्, प्रभोदपुस्तकप्रकटना संस्था, मैसूरु ।
३. लिङ्गधारणचन्द्रिका- श्रीनन्दिकेश्वरशिवाचार्यविरचितं शिवकुमारव्याख्या सहितम्, काशी-१९०५
४. श्रीकरभाष्यम्- श्रीपतिपण्डिताचार्यविरचितः, सम्पुटः-१, २, प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु-१९७७, १९७८
५. सिद्धान्तशिखामणिः- श्रीशिवयोगिशिवाचार्यविरचितः, श्रीकाशीनाथशास्त्रिकृतभावप्रकाशव्याख्या, पञ्चाचार्य प्रेस, मैसूरु-१९८२
६. सिद्धान्तशिखामणिः- श्रीशिवयोगिशिवाचार्यविरचितः, विमर्शात्मक परिष्करणम्, प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु-१९८२
७. श्वेताश्वतरोपनिषत्- स्वामि त्यामीशानन्दविरचितः, श्रीरामकृष्ण मठ, महिलापुरम्, मड्रास्, भारत, आङ्ग्लभाषा- ५ च ३ उ-७-८७.
८. सिद्धान्तशिखोपनिषत्- वीरशैवभाष्यम्, श्रीउमचगि शङ्करशास्त्रिकृतः एडिटेड आस्थानविद्वान् एम्.जि.नञ्जुण्डाराथ्यः, प्रकाशकः-शिवप्रकाशमन्दिर, मैसूरु
९. महानारयणोपनिषत्- शैवभाष्यम्, श्रीवृषभदेवपण्डितकृतः, काशी.
१०. वीरशैवानन्दचन्द्रिका- श्रीमरितोण्टदार्यविरचितः, कन्नडानुवादः श्रीसिरसि गुरुशान्तशास्त्री, श्रीनन्दिकेश्वर एलेक्ट्रिक प्रेस, मैसूरु-१९६०
११. बृहदारण्यकोपनिषत्- स्वामि आदिदेवानन्दः (कन्नड), रामकृष्णश्रमः, यादवगिरिः, मैसूरु-२००४ ।
१२. श्वेताश्वतरोपनिषत्, वीरशैवभाष्यम्- वि.डा.टि.जि. सिद्धप्पाराध्यविरचितः, कन्नडानुवादसहितम्, मैसूरु ।
१३. क्रियासारः-श्रीनीलकण्ठशिवाचार्यविरचितः, भागन्नयोपेतः, विश्वविद्यालयप्रकाशनम्, मैसूरु-१९५४

विद्वान्, डा. के. एम्. महदेवय्यः,
प्राचार्याः, महाराज संस्कृत महाविद्यालयः,
कर्नाटक संस्कृत विश्वविद्यालयस्य घटकमहाविद्यालयः,
न्यू संथ्याजिराव् रोड्, मैसूरु-५७००२४, कर्नाटक

चरदूरवाणी : ०९९८००५७५६३

शब्दशक्तिः

शब्दशक्तिः - विदुषी डा. अनुपमा बि. (बेङ्गळूरु)*

शब्दस्य शक्तिः शब्दशक्तिः । तथा शक्त्या एव शब्दः अभीष्टार्थं प्रकाशते । न स्यात् शब्देषु शक्तिर्यदि, तर्हि कृतोऽपि प्रयत्ने अर्थबोधो न स्यात् । यथोक्तं वाक्यपदीयकारेण भर्तृहरिणा -

विषयत्वमापन्नैः शब्देनार्थः प्रकाशते ।

न सत्तयैव तेष्वर्थानामगृहीताः प्रकाशकाः ॥

अपि च -

तस्य प्राणे च या शक्तिः या च बुद्धौ व्यवस्थिता ।

विवर्तमाना स्थानेषु सैषा भेदं प्रपद्यते ॥

अत्र अर्थाभिव्यक्तौ प्राण-बुद्धयोः महत्त्वं प्रतिपादयन् वाक्यपदीयकारः भर्तृहरिः आह, यत् द्वयोः साहाय्येन एव शब्दशक्तिर्विवर्तते । अर्थात् शब्दः प्राणाधिष्ठानौ बुद्ध्यधिष्ठानश्च । द्वाभ्यां प्राणं बुद्धिशक्तिभ्याम् अभिव्यक्तः अर्थः प्रतिपादयति ।

का नाम शक्तिरिति जिज्ञासायां नागेशेन उच्यते - "शब्दार्थयो-स्तादात्म्यमेव शक्तिः" इति । गदाधरभट्टो व्युत्पत्तिवादे गङ्गेश्च तत्त्वचिन्तामणौ शब्दखण्डे विस्तरेण विवेचनां कृतवान् । वृत्तेः शक्तेर्वा लक्षणं तत्र क्रियते इमं पदम् इमम् अर्थं बोधयेत् अस्मात् शब्दात् अयमर्थो बोद्धव्यः । एवं प्रकारकः सङ्केतः शक्तिः । नागेशः पद-पदार्थयोः सम्बन्धविशेषं शक्तिं मनुते । सा च वाच्य-वाचकरूपा शक्तिः । पद-पदार्थयोः अभेदज्ञानेन शक्तिग्रहः । पदगतशक्तिं सङ्केतो बोधयति । अतः सङ्केतः शक्तिः मन्यते । शक्तिरेवार्थं बोधनसाधिका शक्तिग्रहश्च वाक्येन भवति । वाक्यलक्षणं विश्वनाथकविराजेन उच्यते -

"वाक्यं स्यात् योग्यताकांक्षा सति युक्तः पदोच्चयः" । तत्र 'योग्यता'

* (विदुषी डा. अनुपमा बि. महाभागा बेङ्गळूरुनगरस्थे कर्नाटकसंस्कृतविश्व-विद्यालये व्याकरणशास्त्रविभागे सहायकाप्राध्यापिकारूपेण सेवां कुर्वती आस्ते ।)

निरुक्तस्य वेदाङ्गत्वम्, तस्य स्वरूपं महत्वञ्च

डा. विदुषी अनुपमा बि. (बेङ्गलूरु)*

विषयसारः

निघण्टुवाख्यस्य वैदिककोशस्य भाष्यरूपमस्ति निरुक्तं वेदाङ्गम् । निघण्टौ तु केवलं वैदिकाः शब्दाः परिगणिताः सन्ति, परन्तु निरुक्तकारो यास्कः तेषां वैदिकानां शब्दानां सविस्तरं विवेचनं करोति । अर्थात् निरुक्तनामके ग्रन्थे वैदिकशब्दानाम् अर्थज्ञानस्य प्रक्रिया वर्णिता अस्ति । निघण्टोः पञ्चाध्यायानां विवेचनं स्वकीये निरुक्तग्रन्थे यास्केन सम्पादितमस्ति ।

निरुक्तं निरूपयन् सायणाचार्यः ऋग्वेदभाष्यभूमिकायामाह- “अर्था-वबोधे निरपेक्षतया पदजातं यत्रोक्तं तन्निरुक्तम्” । यदि अन्यानि वेदाङ्गानि वेदस्य बहिर्भूतानि तत्त्वानि व्याकुर्वन्ति, तर्हि निरुक्तं वेदस्य अन्तर्भूतानि तत्त्वानि व्याकुर्वति । इत्थं निरुक्तेन वेदार्थानामवगमे सौविध्यं भवति । निरुक्तविषयकं कतिपय विवरमत्र प्रस्तूयते ।

पदसूची :

निघण्टुः, यास्काचार्यः, वेदाङ्गम्, वैदिकानां, अर्थज्ञानम्, अन्तर्भूतानि, सायणाचार्यः, ऋग्वेदभाष्यभूमिका...

वेदाङ्गम् -

अङ्गयन्ते ज्ञायन्ते अमीभीरिति अङ्गानि, इति व्युत्पत्त्यनुसारेण अङ्गशब्दस्यार्थः उपकारको वर्तते । वेदार्थज्ञानाय येषां शास्त्राणाम् आवश्यकता भवति, तान्येव शास्त्राणि वेदाङ्गानि इति कथ्यन्ते। शिक्षा-कल्प-व्याकरण-निरुक्त-छन्द-ज्योतीषि भवन्ति ।

शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दसां चयः ।

ज्योतिषामयनं चैव वेदाङ्गानि षडेव तु ॥

वैदिकवाङ्मये निरुक्ताख्यस्य वेदाङ्गविशिष्टस्य विषयस्तु वैदिकानां पदानां व्युत्पत्तिप्रतिपादनम् अस्ति ।

*विदुषी डा. अनुपमा बि. महाभागा बेङ्गलूरुनगरस्थे कर्नाटक संस्कृत-विश्वविद्यालये व्याकरणशास्त्रविभागे सहायकप्राध्यापिकारूपेण सेवां कुर्वती आस्ते ।

निरुक्तस्य वेदाङ्गत्वम्, तस्य स्वरूपं महत्वञ्च

अत एव “निरुक्तं वेदपुरुषस्य श्रोत्रमुच्यते” ।

निरुक्तस्य स्वरूपम् -

निघण्टुवाख्यस्य वैदिककोशस्य भाष्यरूपमस्ति निरुक्ताख्यं वेदाङ्गम् । निघण्टौ तु केवलं वैदिकाः शब्दाः परिगणिताः सन्ति, परन्तु निरुक्तकारो यास्कः तेषां वैदिकानां शब्दानां सविस्तरं विवेचनं करोति । अर्थात् निरुक्तनामके ग्रन्थे वैदिकशब्दानाम् अर्थज्ञानस्य प्रक्रिया वर्णिता अस्ति । निघण्टोः पञ्चाध्यायानां विवेचनं स्वकीये निरुक्तग्रन्थे यास्केन द्वादशाध्यायेषु सम्पादितमस्ति । निरुक्तं निरूपयन् सायणाचार्य ऋग्वेदभाष्य-भूमिकायामाह- “अर्थावबोधे निरपेक्षतया पदजातं यत्रोक्तं तन्निरुक्तम्” । यदि अन्यानि वेदाङ्गानि वेदस्य बहिर्भूतानि तत्त्वानि व्युकुर्वन्ति । अन्यं च निरुक्तं गद्यशैल्यां निबद्धमस्ति, किन्तु अन्ये वेदाङ्गग्रन्थाः सूत्रशैल्यां निबद्धाः सन्ति । निरुक्तस्य विषयवस्तु -

निरुक्तशास्त्रस्य अभ्युदयः वैदिकविद्यायाः सहायकरूपेण अभवत् । आरम्भिके वैदिककाले वैदिकदेवतानां स्वरूपं स्पष्टीकर्तुं तेषां नामानां निर्वचनं भवति स्म । यथा - इन्द्र इत्यस्य इन्धद्वारा, अग्नि इत्यस्य अग्निद्वारा इत्यादि । निरुक्तशास्त्रे देवविद्यायाः प्राधान्यं यास्केनापि स्वीकृतम् । गच्छता कालेन निरुक्तशास्त्रस्य वेदार्थज्ञाने उपादेयता वर्धिता । अतः अस्य भाषाशास्त्रीय-महत्त्वमपि वर्तते एव । निरुक्तशास्त्रस्य प्रसिद्धौ द्वौ विषयौ वर्तते -

१. मन्त्रार्थज्ञानम् ।

२. देवविद्या चेति ।

निर्वचनमेव अस्य शास्त्रस्य प्रमुख विषयः ।

मन्त्रार्थज्ञानम् -

निघण्टौ सङ्कलितानां शब्दानां निर्वचनप्रसङ्गे तरन्मन्त्राः मन्त्रांशाः वा उद्धृताः निरुक्तकारेण । तेषु मन्त्रेषु तत्तच्छब्दानां प्रयोगः निर्वचनद्वारा निर्धारितेषु अस्ति । सम्पूर्णं हि निरुक्ते विविधसंहिताभ्याः ८०० मन्त्राः उद्धृताः सन्ति । यास्काचार्यः मन्त्रगत कठिनशब्दानां निर्वचनं लौकिक-पर्यायद्वारा निर्वचनद्वारा वा करोति । एवं निरुक्तशास्त्रे ४४० मन्त्राणां व्याख्या कृता वर्तते ।

देवविद्या -

देवविद्यायाः प्रकरणं द्विधा विभक्तम् । प्रथमभागे देवविद्यायाः आधार-भूतसिद्धान्तानां चर्चा कृता ।

यद्यपि आधुनिकविज्ञानिनः जले रूपरसगन्धा न वर्तन्ते इत्यभिप्रयन्ति। गन्धो जले नास्ति, पृथिव्यामेव इति तु वैशेषिकसम्मतमेवा किन्तु यदि जले रूपं न स्यात् तर्हि जलचाक्षुषप्रत्यक्षमेव न स्यात्, बाह्यप्रत्यक्षं प्रति उद्धृतरूपस्य कारणत्वात्। अतः तत्र रूपमुपेयम्। किन्तु तदभास्वरं प्रत्यक्षसिद्धम्। ननु जले रूपमस्तु माधुर्यं किं प्रमाणम्? न तावत् प्रत्यक्षेण कोल्पि रसः तत्रानुभूयते। यदि नारिकेलजले माधुर्यं रसनग्राह्यमतो तज्जले इति उच्यते, तर्हि जम्बीरे आप्तानुभवात् जले आम्लरसोल्पि स्यात्। तस्माज्जले न रसः इति चेन्ना हरीतक्यादिभक्षणानन्तरं जलपाने तत्र माधुर्यमनुभूयते। तदेव प्रमाणम्। न च तदानीमपि जलहरीतकीसंयोगात् रसान्तरमुत्पद्यते इति वाच्यं, अग्निसंयोगमन्तरं जलसंयोगेन पाकोत्पत्तौ पृथगेव कारणत्वकल्पनापत्या गौरवात्। अपि च हरीतक्यामपि माधुर्यकल्पनापत्तिरनुभवविरुद्धा। एवं जले पृथिवीत्वाभावादेव न आप्त्यादिः। जम्बीरे तु पार्थिवसंयोगेन तदुपलब्धिः। एवं जले कटुतिक्तादिविलक्षणरसः रस्यते, स मधुरः। किन्तु माधुर्यं गुडादिवत् दृढं नानुभूयते, तत्र माधुर्यातिशयाभावात्।

तदेतत्सर्वं सङ्गृहीतं विश्वनाथेन कारिकावल्यां-
वर्णः शुक्लो रसस्पर्शौ जले मधुरशीतलौ।

स्नेहस्तत्र द्रवत्वं तु सांसिद्धिकमुदाहृतम्। ३९

नित्यतादिप्रथमवत् किन्तु देहमयोनिजम्।

इन्द्रियं रसनं सिन्धुर्हि मादिविषयो मतः।। ४०

संस्कृतवाच्ये जलस्य उल्लेखः, जलस्य महत्त्वं,
जलस्य संरक्षणार्थं उक्तविषयाणां
विवरणात्मकमध्ययम्

डा. अनुपमा बि

सहायक प्राध्यापिका, व्याकरणशास्त्र विभागः

कर्नाटक संस्कृत विश्वविद्यालयः

जलस्य परिभाषा - सर्वप्रथमं ऋग्वेदस्य नासदीयसूक्ते “इदं आ सर्वं सलिलम्” इति मन्त्रे सृष्टिपूर्वावस्थाविषये संकेतितम्। वस्तुतः विश्वस्य निखिलसंस्कृतिषु सृष्टिप्रारम्भः जलेनैवा जल शब्दस्य जन्म, ल-लयः इति व्युत्पत्त्या जन्मप्रभृति लयपर्यन्तं मानवजीवनं स्यादथवा सृष्टिः स्यात् सर्वं जलमेवाधारितम्। निरुक्तकारेण “आपोवहनात्” इति निर्वचनेन जलस्य प्रवाहगुणे वेगानामिति च महत्त्वपूर्णमभिमतम्। अनया गत्यैव सृष्टिरपि गतिं धारयति-

आपो अग्रे विश्वमानव् गर्भं दधाना अमृतऋतज्ञा।

यासु देवीष्वधिदेवासीत् कस्मै देवाय हविषो विधेमा ।

सृष्ट्यादौ सत्यनियमेन परिपालितजीवनशक्तिसंयुतेनगर्भधारकेण जलेन विश्वं गतिमानासीत्। त्रिभिर्लोकैः सम्बद्धं त्रिविधं जलमपि वैदिकसहितासु वर्णितम्। दिव्याः आपः, अन्तरिक्षा आपः, पृथिव्या आपश्च शुद्धरसरूपद्रवस्य सूक्ष्मरूपेण जलस्यापः इति संज्ञा, स्थूलरूपे चैतत् जलमस्ति। ऋग्वेदे तु सूर्यस्य समीपं सूर्येण सह वा अण्विद्यते। इति वर्णितम्। “असूर्या उप सूर्ये याभिर्वा सूर्यं सहः ता नो हिन्वन्त्वध्वरम्” सूर्यसमीपं जलसत्तायाः स्पष्टप्रमाणमिदम्।

THE RELEVANCE AND IMPORTANCE OF ANCIENT INDIAN (SAMSKRIT) EDUCATION SYSTEM IN THE CONTEMPORARY WORLD

Dr. B. Anupama

Assistant Professor, Department, Vyakarana shastra, Karnataka Samskrit University, Bengaluru
<https://doi.org/10.5281/zenodo.2633449>

Abstract

This paper presents the features and characteristics of ancient Indian education system. By giving detailed structure of education and how it influences the quality of manpower for the societal benefits. And in this system student should learn all most of all subjects with multidisciplinary aspects which necessary for overall development of student and its aim is to create a well being society. It also highlights the whole things and structure of ancient samskrit education which is well cultured for the quality man power .

Keywords: Ancient education, societal benefits, well cultured, samskri

Introduction

The ancient Indian education emerged from the Vedas because the Vedas are the sources of Indian religion. Vedas are in Sanskrit language . Samskrit is a most wonderful language it has a great intellectual, social, moral and spiritual tradition. In ancient time in India gurukul system of education is existed which is well culcated for overall development of a student as a human being. this highly influences the quality of manpower for the societal benefits. In this language the traditional knowledge is scientifically structured, spiritually rooted and also socially productive. It says that knowledge is not mere information but it is knowledge supported by self experience and science of consciousness. The values and virtues are often told in Vedas, upanishats. Gita, Mahabharata, Ramayana and many literary works . it contains rich knowledge dealing with all area of human activities. It also playing a representative of highly developed civilization samskrit contains a fully developed rich knowledge dealing with all areas of human activities. The actual aims and goals of education, seen through a historical perspective can be said to revolve around the following major concerns namely;

1. The knowledge of all subjects required
2. Development and perfection of the individual
3. Pursuit and transmission of knowledge.
4. Stability and change in society.

The Importance of Samskrit Language

samskrit which is called as a treasure of knowledge because in this language a vast store of philosophical , social , science and literary works on each and every branch of knowledge. The greatness, magifi

व्याकरणे शब्दवृत्तयः

-डा. अनुपमा बि. (बेङ्गळूरु)*

शब्दशक्तिः

शब्दस्य शक्तिः शब्दशक्तिः । तथा शक्त्या एव शब्दः अभीष्टार्थं प्रकाशते । न स्यात्शब्देषु शक्तिर्यादि, तर्हि कृतोऽपि प्रयत्ने अर्थबोधो न स्यात् यथोक्तं वाक्यपदीयकारेण भर्तृहरिणा-

विषयत्वमापन्नैः शब्दैर्नार्थः प्रकाशते ।

न सत्तयैव तेऽर्थानामगृहीताः प्रकाशकाः ।

अपि च-

तस्य प्राणे च या शक्तिः या च बुद्धौ व्यवस्थिता विवर्तमाना स्थानेषु सैषा भेदं प्रपद्यते ।

अत्र अर्थाभिव्यक्तौ प्राण-बुद्धयोः महत्त्वं प्रतिपादयन् वाक्यपदीय-कारः भर्तृहरिः आह, यत् द्वयोः साहाय्येन एव शब्दशक्तिर्विवर्तते । अर्थात् शब्दः प्राणाधिष्ठाने बुद्ध्यधिष्ठानश्च । द्वाभ्यां प्राणबुद्धिशक्तिभ्यां अभिव्यक्तः अर्थः प्रतीयते ।

का नाम शक्तिरिति जिज्ञासायां नागशेन उच्यते-

“शब्दार्थयोस्तादात्म्यमेव शक्तिः ।”

सैव शक्तिः संस्कृतव्याकरणशास्त्रे वृत्तिरिति व्यवहियते ।

वृत्तिस्वरूपम्-

कृत्तद्धितसमासैकशेषसनाद्यन्तधातुरूपाः पञ्चबुत्तयः संस्कृत व्याकरणे प्रसिद्धाः ।

“ परार्थाभिधानं वृत्तिः” इति वृत्तेः लक्षणम् । अर्थात् प्रत्ययान्तर्भावेन अन्यपदार्थान्तर्भावेन वा यो विशिष्टः अर्थः सः परार्थः । परार्थः अभिधीयते येन इत्यर्थे कारणे ल्युटि परार्थाभिधानम् इति शब्दस्य व्युत्पत्तिः। इदम् लक्षणं “समर्थः पदविधिः” इति सूत्रे भाष्ये दृश्यते ।

तत्र कैयटः परस्य शब्दस्य योऽर्थस्तस्याभिधानं शब्दान्तरेण यत्र सा वृत्तिरित्यर्थः ।

व्याकरणे शब्दवृत्तयः

पदरचना -

भाषायां वाक्यं, पदम् इति अवयवद्वयमस्ति । वस्तुतः वाक्यादेव अर्थबोधः भवति । वाक्ये पदानि सन्ति । पदानाम् अर्थद्वारा वाक्यस्य अर्थावगमनं भवति अतः पदानि ज्ञातव्यानि । यत् किमपि पदं भवतु पदे भागद्वयं भवति एका प्रकृतिः अपरः प्रत्ययः । उभयोः प्रकृतेः कश्चिदर्थं भवति, प्रत्ययस्य कश्चिदर्थः द्योत्यते प्रायेण सर्वेषु पदेषु अयं विभागः द्रष्टुं शक्यते । प्रकृति प्रत्ययज्ञानं व्याकरणदेव भवति । उदाहरणरूपेण संस्कृतम् इति पदं पश्यामः

अत्र संस्कृत(प्रकृतिः) + सु (प्रत्ययः)

सम् (प्रकृति) सु (प्रत्ययः) कृत (प्रकृति) सु (प्रत्ययः) पुनः

कृ (प्रकृतिः) क (प्रत्ययः) इति बहूनां प्रत्ययानां योजनेन संस्कृतम् इति रूपसिद्धि भवति ।

अत्र पदं इत्युक्ते द्विविधमेव भवति सुबन्तं तिङन्तम् इति सुबन्ते प्रातिपदिकं प्रकृतिः सुप् इति प्रत्ययः, तिङन्ते प्रकृतिः “धातुः” “तिङ्” प्रत्ययः ।

कृद्वृत्ति - धातोः कृत् प्रत्यय योगेन कृदन्तं प्रातिपदिकं भवति । कृत् इति प्रत्ययसंज्ञा ।

कृत् अन्ते यस्य सः कृदन्तः ।

कृदन्तेभ्यः सुप् प्रत्यययोजनेन सुबन्ताः भवन्ति ।

प्रायः १४० प्रत्ययाः सन्ति । भिन्नेषु अर्थेषु भवन्ति ।

कर्त्तरि- ण्वुल्, तुच्, शत् /शानच्, क्विप्

उदा - १. पाचकः (कर्त्ता) -पच् धातुः अक इति प्रत्यय यः पाककार्यं करोति सः पाचकः इत्यर्थः । वक्ता, गतवान् इत्यादयः ;

२.भावे- ल्युट्, क्तिन्, अ, घञ्, अच्, इत्यादयः

उदा- ल्युट् प्रत्ययः (अन)

उदा:

पूर्वं यमतपोवनगमनं हत्वा मृगं काञ्चनम्
वैदेहीहरणं जटायुमरणं सुग्रीवसम्भाषणम्

WORKS CITED

1. Lakshmi Holmstrom. "Shashi Deshpande Talks to Lakshmi Holmstrom". *The Fiction of Shashi Deshpande*. Ed. R.S. Pathak, New Delhi: Creative, p.248.
2. Ambika.S and M.Vaijo Latha, "Tradition Vs Transition: A Psychological Study of Shashi Deshpande's *The Binding Vine*." *Galaxy: International Multi disciplinary Research Journal* 1.3 July 2012. Print.
3. Indra, S. *A bond or a burden? A study of Shashi Deshpande's The Binding Vine. Indian Novelist Set 2*. Ed. R. K. Dhawan, New Delhi: Vikas. 1984. Print.
4. Tripathi, J. P. *The Binding Vine and Indian Ethos, The Fiction of Shashi Deshpande*. Ed. R. S. Pathak. New Delhi: Creative, 1998. Print.
5. Sastri, S.R. *Women in Vedic age*. New Delhi: Prestige, 1991, p.7.

T.VIJAYA

M.A., M.Phil., B.Ed., SET.,

Ph.D Research Scholar,

Kandaswami Kandar's College,

P.Velur, Namakkal (D.T) Pin-638182.

Periyar University, Salem,

Email-vsprethesh@gmail.com

Contact number: 98656 80337

J. Dhargeswari

Assistant Professor,

Department of English,

Kandasamy Kandar's College, Namakkal,

Periyar University, Salem, Tamilnadu

Structure of Anumana Pramana in

INDIAN PHILOSOPHY schools of thoughts PRAMANAS

Dr Anupama B

Assistant Professor

Dept Vyakaranashastra

Karnataka Samskrit university, Bangalore

The science and study of pramanas is called "nyaya pramanas" means "proof" and it is also a concept and field of Indian philosophy. The concept is derived from the Sanskrit root "prama" which means correct notion, true knowledge, basic Foundation accurate notion. Thus the concept Pramana implies that which is a "means of acquiring prama or are certain correct true knowledge". Pramanas Means of knowledge. Prama "प्रमाण" literally means "proof" and "means of knowledge", if refers to epistemology in Indian philosophy and

Is one of the key much debated fields of study in Buddhism and Jainism since ancient times.

It is a theory of knowledge and encompasses one or more reliable and valid means by which human beings gain accurate, true knowledge. The focus of Pramana is how correct knowledge can be acquired. How one knows, how one doesn't and to what extent knowledge pertinent about someone or something can be acquired.

Types of Pramanas:

Ancient and Medieval Indian texts identify six pramanas are correct means of accurate knowledge and ti truths.

1. Pratyaksha - Perception.
2. Anumana - Inference.
3. Upamana - Comparison and Analogy.
4. Arthapatti - Postulation , derivation from circumstances.
5. Anupalabdhi - Non- perception. Negative -cognitive proof.

25.

**Healthy Habits as Mention in Samskrit Literature with Special Reference to
"Ayurveda"**

Dr Anupama B

Assistant Professor

Dept of vyakaranashastra

Karnataka samskrit University,

Bangalore -560018.

anupamamys04@ksu.ac.in

Abstract: " Sanskrit " which is considered the mother of all languages with an influence as vast and deep as its spiritual associations. It is the only one language which have the literature of all genres and all subject. Samskrit is an explosive source of endless knowledge. The four vedas, which document the knowledge. Which deals with each and every aspect of human life. The final goal half most Indian traditions is Liberation through self realisation. in Ayurveda The way of life it is explained and it leads to to live a quality life. this paper is an attempt to throw some light on the Subtle physical and psychological process that are involved in the the day to day practice which is called as dinacharya (daily practice) and Rutucharya(seasonal habits) which result in the transformation of one nature and facilitate with good health and self-knowledge.

Key words: Sanskrit, influence, spiritual, knowledge liberation psychological Dinacharya RituCharya.

Introduction:

Ayurveda is traditionally regarded to be the upaveda of the Rigveda; it is life science. deals with Curative and preventive aspects of diseases. Veda means Depository of knowledge there are four Vedas Rig Veda yajur Veda Sama Veda and Atharvaveda. each Veda contains How weather Ayurveda is the upaveda of Rigveda, dhanurveda is weather of Veda, Gandharva Veda the weather of Sama Veda and sthapatya Veda Arthshastra is the author of Atharva Veda. in Rig Veda 10th Mandala we can found some suktas which deals with Ayurveda but in Atharva Veda we found so many Ayurvedic verses. Ayurveda basically works on that seven structural units of the body.

1. Plasma
2. Blood
3. Flesh
4. Fat
5. Bones
6. Nerves and
7. semen

WOMEN AND SAMSKRIT LITERATURE

DR. ANUPAMA B

ASSISTANT PROFESSOR

(VYAKARNA SHASTRA)

KARNATAKA SAMSKRIT UNIVERSITY

BENGALURU-560018

THE FIVE FEMALE SOULS OF " MAHABHARATA"

The Mahabharata which has The epics which talks about tradition, culture, laws more than it talks about the human life and the characteristics of male and female which most relevant to this modern period. In Indian literature tradition the Ramayana and the Mahabharata authors talks not only about male characters they designed each and every Female characters with most Beautiful feminine characters which talk about their importance and dutiful nature and they are all well in decision takers and live their lives according to their decisions. They are the most powerful and strong and also reason for the whole Mahabharata which Occur. The five women in particular who's decision makes the whole Mahabharata to happen are The GANGA, SATYAVATI, AMBA, KUNTI and DRUPADI.

GANGA:

When king shantanu saw Ganga he totally fell for her and said

"You must certainly become my wife, whoever you may be." Thus said the great King Santanu to the goddess Ganga who stood before him in human form, intoxicating his senses with her superhuman loveliness

(ಅ) ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕದಲ್ಲ ರಸಗುಣ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ

ಶ್ರೀ ಡಾ. ಅನುಪಮಾ ಬಿ

ಭೂಮಿಕಾ:

ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯಾಂಸರಿಂದ ಮಾನ್ಯಗೊಂಡ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ತನ್ನೊಡಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಭಂಡಾರವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನೂ ವ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿ ಸೂಕ್ತಾ ತ್ರಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಚ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳ ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಆಕರ ಗ್ರಂಥವಾದ ಭರತನ "ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ" ದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯಗಳ ರಸ, ಅಲಂಕಾರ, ಗುಣ, ದೋಷ, ಶೈಲಿ ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದ್ದು, ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ರಸವೇ ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಅನೇಕರು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ ಕವಿರಾಜ ವಿಶ್ವನಾಥನು " ರಸಾತ್ಮಕಂ ವಾಕ್ಯಂ ಕಾವ್ಯಂ" ಎಂದು ಭರತನು " ಪ್ರಯೋಗಮೇಷಾಂ ಚ ಪುನರ್ವಕ್ಯಾಮಿ ರಸಂಶ್ರಯಮ್" ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ರಸದ ಲಕ್ಷಣ 'ರಸತೇ ಇತಿ ರಸಃ' ಅವುಗಳ ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ, ಕರುಣಾದಿ ಭೇದಗಳು, ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ರಸಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಣೆ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಶಿವೇ ಶೃಂಗಾರಾರಾದಾ ತದಿತರಜನೇ ಕುಶ್ಲನಪರಾ |

ಸರೋಜೇ ಗಂಗಾಯಾಂ ಗಿರಿಶಚರಿತೆ ವಿಸ್ಮಯವತೀ |

ಹರಾಹಿಭ್ಯೋ ಭೀತಾ ಸರಸಹರುಹಸೌಭಾಗ್ಯಜನನೀ

ಸಖೀಷು ಸ್ನೇರಾ ತೇ ಮಯಿ ಜನನಿ ದೃಷ್ಟಿಃ ಸಕರುಣಾ ||

ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಸೌಂದರ್ಯಲಹರಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಿಯನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಾ ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಯು ಯಾರಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಸವನ್ನು ತೋರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬುವುದನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪತಿಯಾದ ಶಿವನಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ ರಸವನ್ನು, ಶಿವನಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ಜುಗುಪ್ಸೆ(ಭೀಭತ್ಯ)ಯನ್ನು, ಶಿವನ ತಲೆಗೆರಿದ ಕಾರಣ ರೌದ್ರ(ಕ್ರೋಪ) ನನ್ನು ಗಿರೀಶನಿಗೆ ಮೂರು ಕಣ್ಣಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತ(ವಿಸ್ಮಯ)ವನ್ನು ಕಂಡಲ್ಲಿರುವ ಹಾವನ್ನು ನೋಡಿ ಭಯವನ್ನು , ಶಂಕರನ ಪಾದದಡಿಯಲ್ಲಿರುವ

ಪ್ರಬಂಧಮಂಜೂಷಾ

ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ರಸಪ್ರತೀತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುಕ್ಕೆ ಸಂಶಯ ಯೋಗ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಹೀಗೆ ಭರತನ ರಸಸಿದ್ಧಾಂತವು ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಅನ್ವಯಗೊಂಡು ವಿಕಾಸಶೀಲವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿನ ವಿಚಾರಗಳು ಕೇವಲ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯವಾಗದೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹಲವು ಕಾರ್ಯಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಚಾರವಾಗಿದೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

- ೧. ತೀನಂಶ್ರೀ - ಭಾರತೀಯ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ
- ೨. ಎಚ್.ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ - ತೌಲನಿಕ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ
- ೩. ಕನ್ನಡ ಕೃಷಿಡಿ ಸಂ ೧ - ಮೈ.ವಿ.ವಿ. ಪ್ರಕಟಣೆ
- ೪. ಬಿ.ಕೆ.ಶಿವರಾಮಯ್ಯ - ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ.

ಪಾಣಿನೀಯ ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ರಾಜಾಡಳಿತದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳು

ಡಾ. ಅನುಪಮಾ ಬಿ.

(ಬೆಂಗಳೂರು)

ಪತ್ರಿಕಾ ಸಾರ :

ಸಂಸ್ಕೃತದ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ಉದ್ಗಂಧವಾದ “ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ” ಯಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನಿಯು ತನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳ ಸಮಗ್ರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಘ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದವು. ರಾಜನಾದವನು ಈ ಎರಡಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು ಅದನ್ನೇ ರಾಜ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರೀತಿಯ ವಿಭಾಗಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ ಅಲ್ಲಿ ಭೌಜ್ಯ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ, ವೈರಾಜ್ಯ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಳತೆಯ ಭೂಭಾಗಕ್ಕೆ ಜನಪದವೆಂದೂ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಭೂಪ್ರದೇಶದ ಒಡೆಯನನ್ನು ಸಾರ್ವಭೌಮನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಾಣಿನಿಯು ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಷತ್ತು, ವಿದ್ಯಾಸಂಬಂಧಿ ಪರಿಷತ್ತು ಹಾಗೂ ರಾಜನೈತಿಕ ಪರಿಷತ್ತು ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಿಪರಿಷತ್ತುಗಳಿದ್ದವು ಎಂದು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಪತ್ರಿಕೆಯು ಪಾಣಿನಿಯ ಕಾಲದ ಭಾರತವರ್ಷದ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಕಿರು ಪ್ರಯತ್ನವಷ್ಟೇ.

ಸೂಚಿಪದಗಳು:

ಪಾಣಿನಿ, ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ, ಸೂತ್ರ ಶಾಸನ, ಭೌಜ್ಯ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಸ್ವಾರಾಜ್ಯ, ವೈರಾಜ್ಯ, ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ...

ಪಾಣಿನಿಯು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದ ಉದ್ಗಂಧವಾದ “ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ” ಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ ಅಂದು ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಸಗುತ್ತಾನೆ. ಪಾಣಿನಿಯು ತನ್ನ ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ ಹಾಗೂ ರಾಜತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಶಾಸನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಹತ್ವದ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ದಾಖಲಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ರಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ರಾಜ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೂತ್ರಗಳು :

ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಘ ಎಂಬ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಶಾಸನತಂತ್ರಗಳಿದ್ದವು . ಯಾವ ಆಡಳಿತದ ಸೂತ್ರಧಾರಿ ರಾಜನಾಗಿರುವನೋ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ರಾಜ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. “ ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಮ್” (6.2.130), ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಜನಪದವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಆ ಜನಪದವನ್ನೇ “ಪೃಥಿವೀ” ಎಂದು ಅದರ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನು ಪಾರ್ಥಿವ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು .

ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಭೂಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಭೂಮಿ ಎಂದೂ ಅದರ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನು ಸಾರ್ವಭೌಮ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.

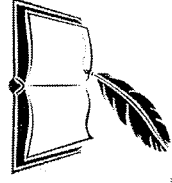
“ತಸ್ಯೇಶ್ವರಃ ಸರ್ವಭೂಮಿ ಪೃಥಿವೀಭ್ಯಾಮಣಿಷಾಃ” (5/1/41-42)

ರಾಜನಿಗೆ ಈಶ್ವರ, ಎಂದೇ ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ‘ಅಧಿರೀಶ್ವರೇ’ (1/4/98) ಯಸ್ಮಾದಧಿಕಂ ಯಸ್ಯ ಚೇಶ್ವರ ವಚನಂ ತತ್ರ ಸಪ್ತಮಿಃ (2/3/9) ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಎಂಬ ಪದವು ರಾಜನಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇವವಾಚಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲ.

ಯಾಸ್ಮನು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀ, ಆರ್ಯ, ನಿತ್ಯವಾನ್, ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರ ಶಬ್ದಗಳು ರಾಜ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಪಾಣಿನಿಯು ಆರ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು “ಸ್ವಾಮಿ” ಎಂಬ ಪದದ ಪರ್ಯಾಯವೆಂದು ಸೂತ್ರದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

“ಆರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮೀ ವೈಶ್ಯಯೋ” (3.1.103) ರಾಜನಿಗೆ ಭೂಪತಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. “ನ ಭೂ ವಾಚ್ ಕಿರ್ವಿಷು” (6.2.19) ಅಧಿಪತ್ಯವೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶಾಸನದ ಪ್ರಣಾಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ. ರಾಜ ತಾನು ಗೆದ್ದ ಜನಪದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಮ್ರಾಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಧಿಕ ಅಧಿಪತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ “ ಮೋ ರಾಜಿ ಸಮಃ ಕ್ವೌ (8.3.25). ಸಮಾಟ್ ಶಬ್ದೋಹಿ “ಕೃತ್ಸ್ನಭಾಕ್” (ಸಭಾಪರ್ವ 14.2)

Certificate of Publication

This is to certify that the paper entitled

ವಾಣಿಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣದ ಪ್ರಯೋಜನ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವ

ಡಾ. ಅನುಪಮಾ ಬಿ

published online in www.universitypublication.in

Paper Link: <https://universitypublication.in/2022/11/24/the-aims-and-the-significance-of-the-study-of-the-samskrit-grammar-vyakarana-shastra-with-special-reference-to-patanjalis-mahabhashya-anupama/>

Page No: 18-30

VOL-2: ISSUE 9- November 2022

Insight: An International Multilingual Journal
for Arts and Humanities
Peer Reviewed and Referred
ISSN: 2582-8002
University Research Publications,
Ernakulam, Kerala
Email: editor@universitypublication.in

EDITOR IN CHIEF
INSIGHT: AN INTERNATIONAL
MULTILINGUAL JOURNAL FOR
ARTS AND HUMANITIES
ISSN- 2582 - 8002

